

Kryzysy gospodarcze a konwencjonalny wzrost gospodarczy *versus* zrównoważony/trwały rozwój

Bogusław Fiedor - Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Marian Gorynia - Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu

"ROZWÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY W TEORIACH EKONOMICZNYCH"

na temat:

"CZEGO NAUCZYŁ NAS KRYZYS?"

Uniwersytet w Białymstoku, 26-27.06.2023

Wzrost a rozwój gospodarczy - podstawowe dystynkcje

- ▶ Wzrost gospodarczy to określony rodzaj dynamiki gospodarczej (Hicks) , czyli procesu *ilościowych zmian* wielkości ekonomicznych odbywających się w czasie - ujmowanym jako czas **realny** bądź jako czas **logiczny**
- ▶ Wzrost gospodarczy oznacza **reprodukcję** (nie tylko rozszerzoną) odnoszącą się do **sfery rzeczowej gospodarki** i obejmuje (w zasadzie) tylko zjawiska czy procesy **ilościowo** mierzalne, choć ten pomiar ma często charakter umowny czy pośredni (np. pomiar dynamiki postępu technicznego) i jest możliwy tylko przy przyjęciu określonych założeń metodologicznych, poznawczych, analitycznych itd..
- ▶ W modelach wzrostu gospodarczego analizuje się - generalnie rzecz biorąc - związki ilościowe między dynamiką przyjętej **makroekonomicznej miary dobrobytu społecznego** i **czynnikami sprawczymi** (zwykle chodzi o tzw. czynniki produkcji) powiększania tego dobrobytu (jeśli uwzględnia się przy tym dynamikę zatrudniania czy ludności, to będzie to dynamika dobrobytu per capita)
- ▶ We współczesnej ekonomii od ponad 40 lat mają miejsce kontrowersje dotyczące samych **makroekonomicznych mierników dobrobytu**, szerzej: podstaw metodologicznych tzw. Systemu Rachunków Narodowych (SNA): OECD, ONZ, UE

Wzrost a rozwój gospodarczy - podstawowe dystynkcje

- ▶ Pojęcie **rozwoju gospodarczego** nie ma takiej uniwersalnej (powszechnie akceptowanej w nauce ekonomii) definicji jak wzrost gospodarczy
- ▶ Generalnie, jest pojęciem szerszym i oprócz zmian ilościowych, czyli wzrostu gospodarczego, łączy się je ze **zmianami jakościowymi** w gospodarce i społeczeństwie:
 - przemiany w sferze **zasobów ludzkich**
 - przemiany **strukturalne** w gospodarce i społeczeństwie
 - przemiany w **polityce i kulturze**
 - zmiany w **systemie instytucjonalnym** (dotyczące zarówno instytucji formalnych, jak i - zwłaszcza - nieformalnych)
 - zmiany w **środowisku przyrodniczym** (ekologicznych uwarunkowaniach produkcji, konsumpcji i dobrobytu)
 - zmiany w **kulturze materialnej, uwarunkowania historyczne** (tzw. *path dependance*) itd.
- ▶ Skutkuje to ogromną różnorodnością i kontrowersjami odnośnie do samych definicji i opartych na nich teorii rozwoju

Wzrost a rozwój gospodarczy - relacja komplementarności czy substytucyjności

1. **Wzrost jako kategoria ilościowa, jako powiększanie produkcji i konsumpcji, w tym zwłaszcza per capita, nie musi oznaczać szeroko rozumianych zmian jakościowych** występujących w różnych definicjach, czy interpretacjach rozwoju. Zwłaszcza jeśli nie jest związany ze zmianami strukturalnymi w gospodarce: np. industrializacja i serwicyzacja gospodarki, przechodzenie do społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy, brak lub niskie tempo postępu technicznego, wzrost znaczenia kapitału ludzkiego w procesie wzrostu, jakościowe zmiany dot. dostępnego zasobu pracy. Możliwy jest zatem **wzrost bez rozwoju**
2. Wzrost bez rozwoju może też dotyczyć sytuacji, że **nisko są oceniane społeczne korzyści z procesu wzrostu**, wskutek tego że:
 - ▶ **Pogłębiane są nierówności społeczne** (dochodowe, majątkowo-kapitałowe, technologiczno-cywilizacyjne), czyli nie obserwuje się wzrostu inkluzji (spójności) społecznej, w tym w wymiarze przestrzennym i terytorialnym
 - ▶ **Spada jakość życia** wskutek pogarszających się środowiskowych (ekologicznych) warunków życia, pracy i wypoczynku
 - ▶ Oba powyższe czynniki odnoszą się do będącej głównym przedmiotem rozważań referatu kategorii **zrównoważonego rozwoju** (SD - od angielskiego Sustainable Development), a w zasadzie jego niezrównoważenia w wymiarze środowiskowym (jakość środowiska i dostęp do zasobów materialnych i niematerialnych - do kapitału naturalnego)

Wzrost a rozwój gospodarczy - relacja komplementarności czy substytucyjności

3. Teoretycznie możliwy jest, zwłaszcza w krótkim i średnim okresie, **rozwój bez wzrostu gospodarczego** (np. wskutek zmian w proporcjach podziału, czy zmian w strukturze konsumpcji), czy wskutek wzrostu subiektywnego poczucia zadowolenia (szczęścia) z materialnych efektów wzrostu, wzrostu **stopnia współuczestnictwa** obywateli w procesach rządzenia na różnych szczeblach, poszerzania praw i wolności obywatelskich (możliwe są i skutki odwrotne)
4. **W długim okresie, wzrost i rozwój gospodarczy są w dużym stopniu współzależne**; przykładowo - z perspektywy SD:
 - **Wzrost gospodarczy** (mierzony wzrostem GDP wg PPP per capita) **umożliwia realny wzrost w zakresie podstawowych wielkości wpływających na realny dobrobyt**: poziom wykształcenia, oczekiwana długość życia, jakość i dostępność opieki zdrowotnej, jakość i dostępność zasobów mieszkaniowych
 - Wzrost gospodarczy prowadzi w okresach historycznych do **zmniejszania nierówności dochodowych** (konceptcja tzw. **krzywej Kuzneta**), choć nie musi to być tendencja uniwersalna (w ostatnich 30-40 lat w niektórych krajach wysoko rozwiniętych obserwuje się odwrócenie tego trendu)

Wzrost a rozwój gospodarczy - relacja komplementarności czy substytucyjności

- W krajach wysoko rozwiniętych obserwuje się systematyczną (choć nie we wszystkich obszarach) poprawę w zakresie środowiskowych warunków życia i pracy (konceptcja tzw. ekologicznej krzywej Kuzneta) - przy jednoczesnym jednak narastaniu globalnych zagrożeń ekologicznych (globalne ocieplenie, deforestacja i desertyfikacja, utrata bioróżnorodności inne)
- 5. ***Ocena, czy i w jakim zakresie mamy do czynienia ze wzrostem bez rozwoju jest zawsze względna***, gdyż zależy od przyjmowanej przez władze koncepcji rozwoju i zakresu jej społecznej akceptacji (internalizacji)
- ▶ np. wzrost inkluzji społecznej poprzez zmniejszanie nierówności jest na pewno działaniem prorozwojowym, problemem dyskusyjnym jest jednak mechanizm finansowania tego procesu i jego skala
- ▶ z punktu widzenia kategorii SD bardzo ważna jest relacja między dynamiką i kierunkami zmian w proporcjach podziału w zakresie dobrobytu materialnego a jakością środowiska i dostępem do zasobów dla przyszłych generacji

Kryzysy gospodarcze a globalny kryzys w postaci nie zrównoważonego rozwoju

Konwencjonalne kryzysy gospodarcze dotyczą nieregularności, spowolnienia niekorzystnych zmian strukturalnych w czynnikach wpływających na konwencjonalnie mierzony dobrobyt, spadku i nie zrównoważenia podstawowych wielkości makroekonomicznych: inwestycji, oszczędności, konsumpcji, zatrudnienia, eksportu i importu, wpływów podatkowych państwa i jego wydatków, nierównowagi w systemach finansów publicznych, nierównowagi na rynkach finansowych

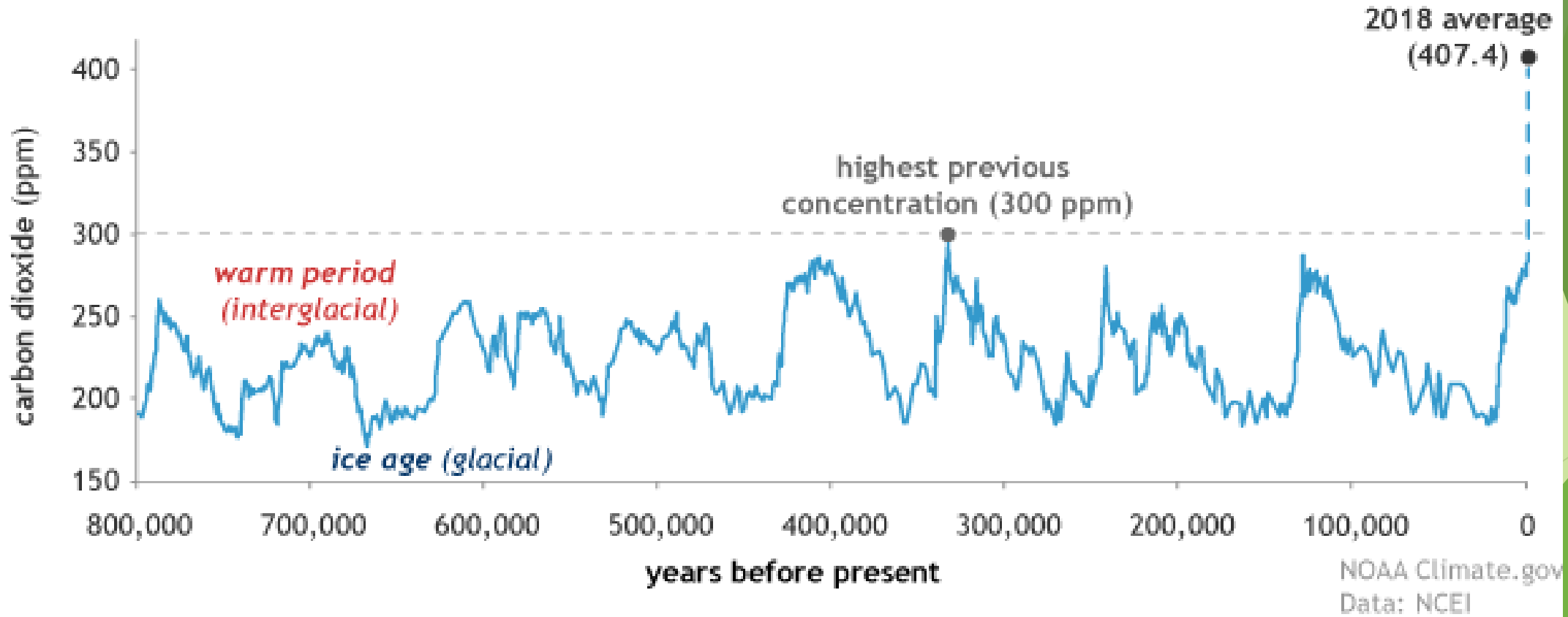
- ▶ Po okresie względnie trwałego wzrostu gospodarczego w krajach wysoko rozwiniętych (OECD/OEEC) do końca lat 60 (długotrwały boom związany z powojenną odbudową i rekonstrukcją technologiczną oraz serwicyzacją gospodarki), w ostatnich 50 latach obserwujemy systematyczne nasilanie się średniokresowych kryzysów gospodarczych o bardzo różnym charakterze i genezie (Morawski 2004, MFW 2007), a także kryzysów wywoływanych różnymi zewnętrznymi szokami technologicznymi
- ▶ Kindleberger 1978: przed II wojną światową kryzysy koniunkturalne średnio raz na 10 lat
- ▶ MFW, Leevem Valensis 2008: 1970-2007: 124 kryzysy bankowe. 208 kryzysów walutowych, 65 kryzysów zadłużenia publicznego. Dwa wielkie kryzysy energetyczne (1973 i 1979) oraz 2 wielkie kryzysy koniunkturalne : Dot-Com 2000-2001 i finansowy 2007-2008. Ponadto postcovidowy kryzys gospodarczy i wielowymiarowy kryzys wywołany wojną w Ukrainie⁷

Kryzysy gospodarcze a globalny kryzys w postaci nie zrównoważonego rozwoju: aspekt ekologiczny

- ▶ **Globalny kryzys w postaci nie zrównoważonego rozwoju** oznacza zupełnie nową jakość w historii w współczesnych gospodarek, gdyż zwraca uwagę na **energetyczno-surowcowe bariery wzrostu**, na potrzebę transformacji w kierunku wzrostu efektywności wykorzystywanych nośników energii pierwotnej (wyczerpujących się), energooszczędności i zwiększonego udziału źródeł odnawialnych w produkcji energii końcowej (zielona rewolucja, czyli potrzebę przechodzenia od *brown economy* do *green economy*)
- ▶ Po drugie, globalnie nie zrównoważony rozwój wiąże się z **globalnymi zagrożeniami ekologicznymi**, które w perspektywie 2-3 pokoleń (przed końcem XXI wieku) mogą skutkować wręcz **kolapsem cywilizacji i gospodarki**, jaką znamy (i którą się głównie zajmujemy w naukach ekonomicznych) i uznajemy za efektywną: gospodarka rynkowa oparta na rynku i dominacji własności prywatnej, z korygującą rolą państwa w sferze alokacji zasobów, podziału wytworzonej nadwyżki ekonomicznej i stymulacji wzrostu gospodarczego
- ▶ W dalszej części referatu odnosimy się krótko do najważniejszego zagrożenia globalnego, **zmian klimatycznych**. Przyjmujemy, w ślad za powszechnym konsensusem światowej społeczności uczonych, że **globalne ocieplenie jest głównie zjawiskiem antropogenicznym**, czyli jest skutkiem emisji gazów cieplarnianych (GHGs) wywoływanej przez szeroko rozumianą działalność gospodarczą, wzorce produkcji i konsumpcji energii, metod produkcji i w - szczególność i - modele konsumpcji

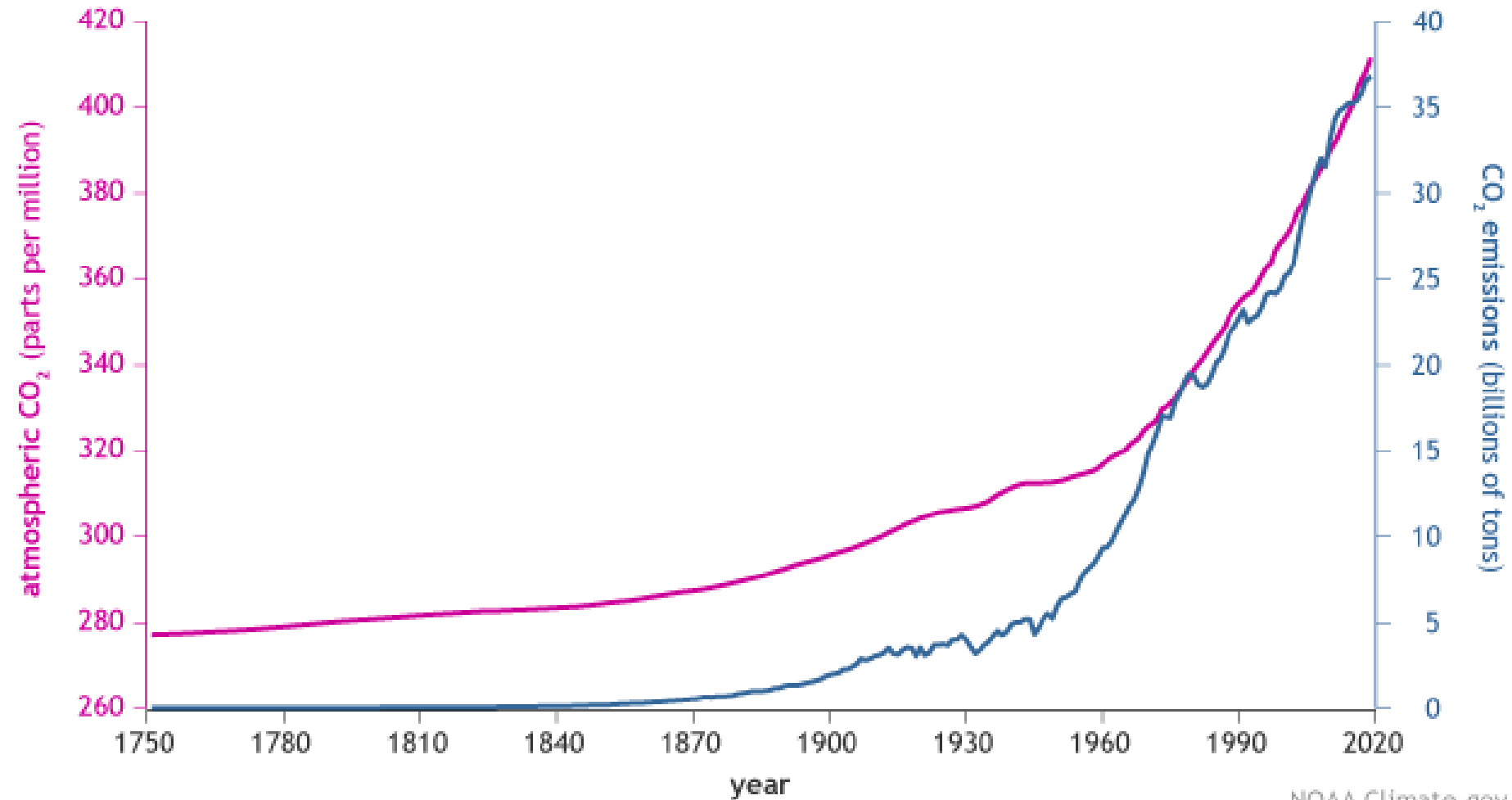
Wzrost koncentracji CO₂ w atmosferze

CO₂ during ice ages and warm periods for the past 800,000 years

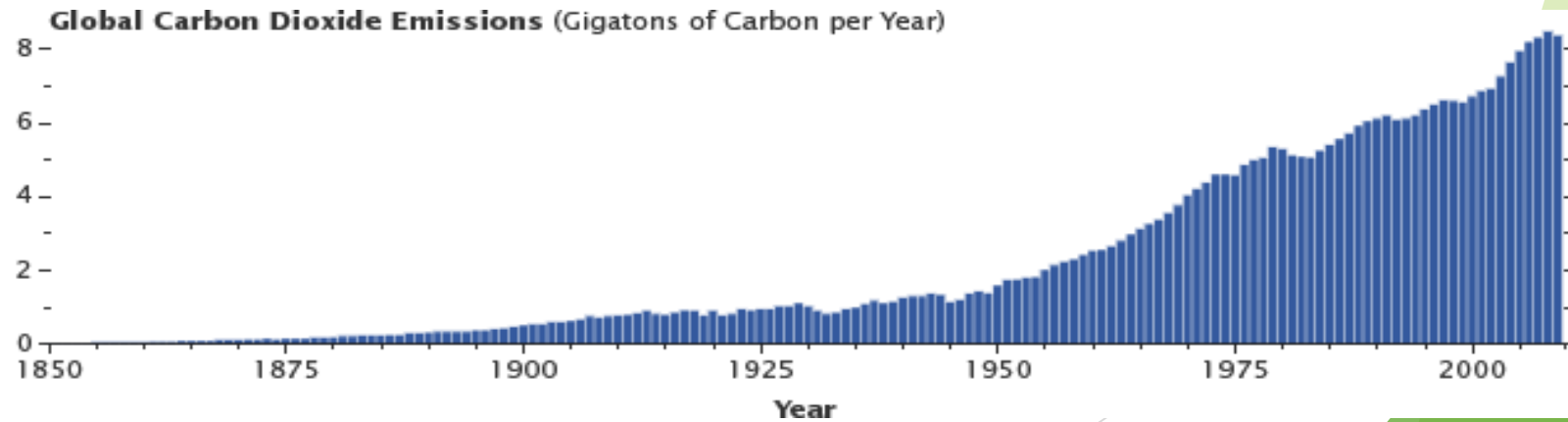
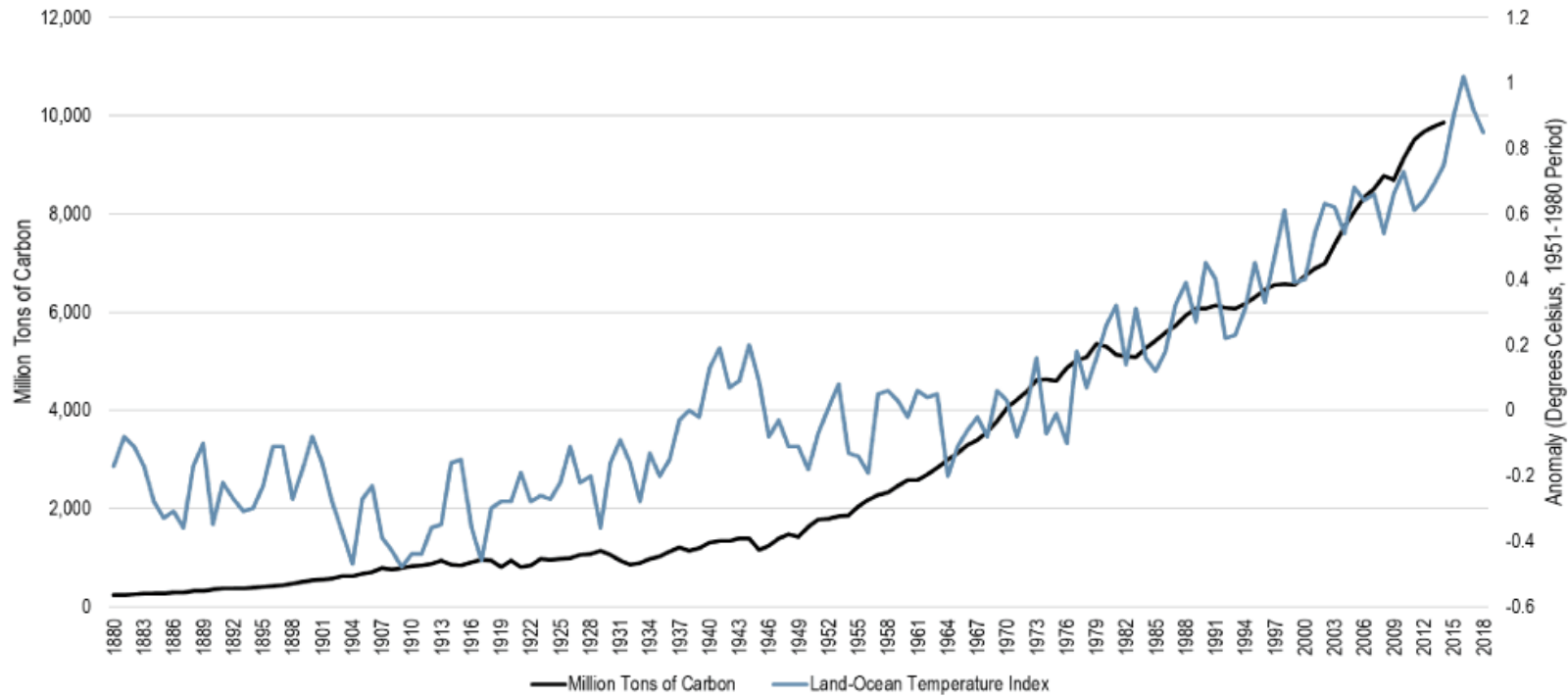

Emisja CO₂ i jego koncentracja w atmosferze

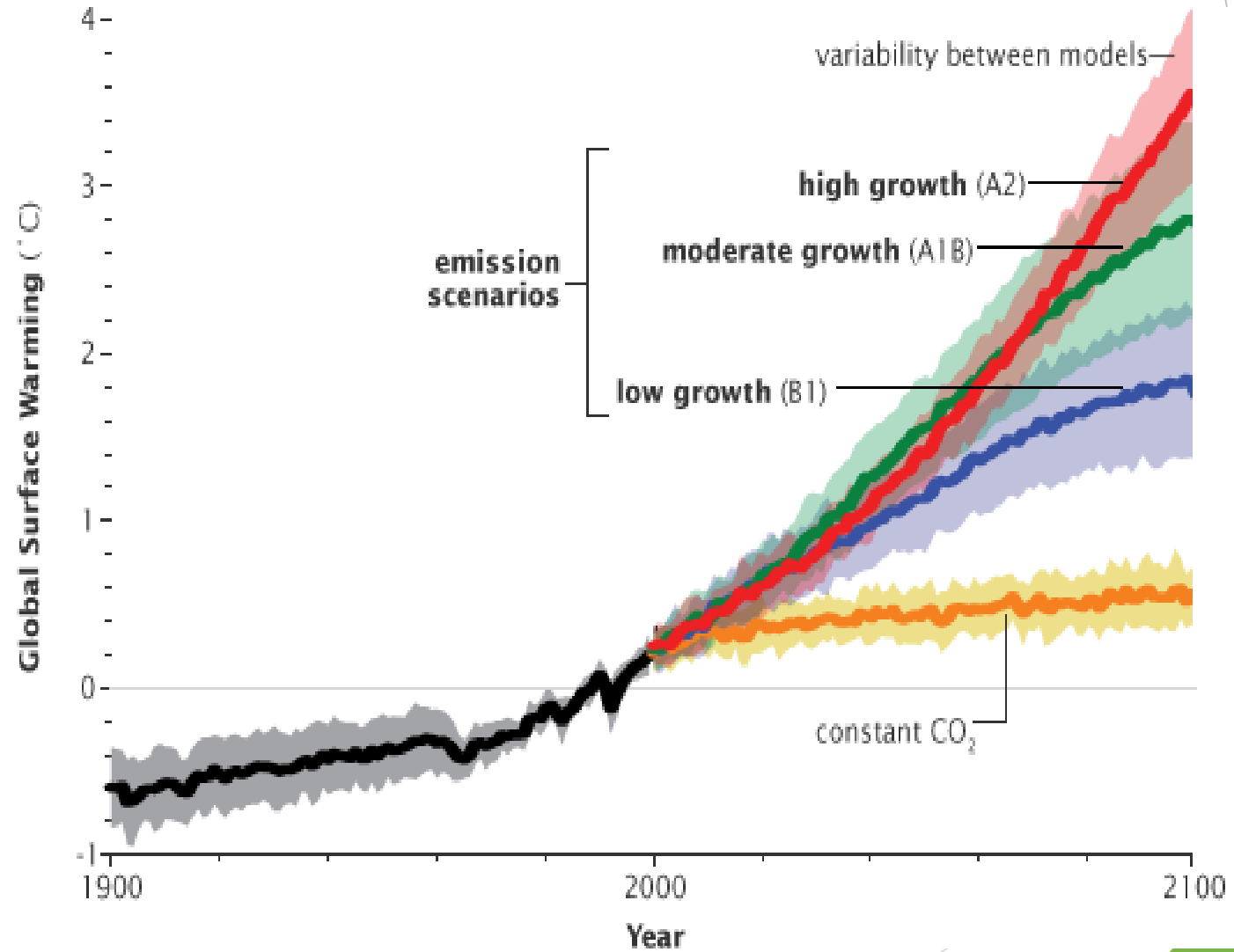
CO₂ in the atmosphere and annual emissions (1750-2019)

NOAA Climate.gov
Data: NOAA, ETHZ, World in Data

Scenarios of CO2 emission and global Earth surface warming

Kryzysy gospodarcze a globalny kryzys w postaci niezrównoważonego rozwoju (aspekt ekologiczny): ekonomia głównego nurtu (ENC - ekonomia neoklasyczna) a ekonomia ekologiczna (EE) i ekonomia trwałości (ESD)

- ▶ Utylitarystyczna hipoteza o maksymalizacji użyteczności (HMU) i koncepcja *homo oeconomicus* (HOE), jako antropologiczna i mikroekonomiczna podstawa ENC, oraz związane z tym rozumienie dobrobytu społecznego (stałe dążenie do maksymalizacji konsumpcji per capita) są - generalnie rzecz biorąc - sprzeczne z koncepcją SD i kryterium międzypokoleniowej sprawiedliwości, w tym zwłaszcza w wymiarze ekologicznym (MSE)
- Wiąże się z tym również krytyka PKB (produktu krajowego brutto) jako uniwersalnej miary dobrobytu i osiągniętego poziomu rozwoju (Poza PKB - mierzmy to co ma znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego, J. Stiglitz, A. Sen, J.P Fitoussi, M. Durand, 2019, <http://www.pte.pl/pliki/pdf/oecd-pl-www.pdf>)
- Powyższa krytyka ENC w EE i ESD zawiera również ważny komponent dotyczący małej skuteczności mechanizmu rynkowego (*environmental market failures*) z punktu widzenia zachowania kapitału naturalnego i dobrej jakości środowiska dla przyszłych pokoleń (naruszanie zasady MSE)

Kryzysy gospodarcze a globalny kryzys w postaci niezrównoważonego rozwoju (aspekt ekologiczny): ekonomia głównego nurtu (ENC) a ekonomia ekologiczna (EE) i ekonomia trwałości (ESD)

- ▶ W EE i ESD, a także w keynesowskiej i postkeynesowskiej ekonomii środowiska i zasobów naturalnych, krytykuje się tzw. **neoklasyczny optymizm wzrostowy**, w odniesieniu do ekologicznego wymiaru wzrostu/rozwoju. Od strony teoretycznej odwołujący się głównie do **ekologicznej wersji krzywej Kuzneta** - jakość środowiska - i **koncepcji Hotellinga/Nordhausa** - ograniczenia zasobowe wzrostu
- ▶ Odrzuca się także, na podstawie argumentów empirycznych, **neoklasyczną słabą zasadę trwałości wzrostu i kapitału** (*Weak Sustainability*) na rzecz zasady mocnej (a nawet wrażliwej) **zasady tej trwałości** (*Strong Sustainability*)
- ▶ **Kategoria zrównoważenia wzrostu, de facto** - ze względu na w/w wskazany optymizm wzrostowy - w dużym stopniu tożsama z rozwojem - ma w **ENC teorii wzrostu** (*ENC equilibrium growth* czy *steady-state growth*), charakter czysto **pozytywny** i jest dedukowana w formalnych ramach modeli wzrostu. **Centralna dla EE i ESD kategoria zrównoważonego rozwoju** ma charakter **normatywny** i - nawet - **konstruktywistyczny**, co implikuje też odrzucenie neoklasycznego indywidualizmu behawioralnego i poznawczego

Kryzysy gospodarcze a globalny kryzys w postaci niezrównoważonego rozwoju (aspekt ekologiczny): ekonomia głównego nurtu (ENC) a ekonomia ekologiczna (EE) i ekonomia trwałości (ESD)

▶ **Kategoria ZR/SD - charakter normatywny i konstruktywistyczny**

- **Normatywny**, gdyż wynikający z **historycznego doświadczenia**, dotyczącego przede wszystkim rozwoju społeczno-gospodarczego w okresie po pierwszej rewolucji przemysłowej, a od drugiej połowy XX wieku w szczególności, że **dotychczasowy model rozwoju stawia pod znakiem zapytania długookresową trwałość, a nawet przetrwanie ludzkiej cywilizacji**; chociażby w obliczu globalnych zagrożeń ekologicznych i nieodwracalnych zmian w światowych ekosystemach
- **Konstruktywistyczną**, bo wymagającą, aby w polityce gospodarczej i ekologicznej (immamentnie ze sobą powiązanych) **przyszłość nie tylko planować** czy prognozować, ale **w pełni świadomie i aktywnie kształtować** poprzez bardzo zróżnicowane działania i instrumenty

Kryzysy gospodarcze a globalny kryzys w postaci niezrównoważonego rozwoju (aspekt ekologiczny): ekonomia głównego nurtu (ENC) a ekonomia ekologiczna (EE) i ekonomia trwałości (ESD)

- ▶ **Kategoria ZR/SD - charakter normatywny i konstruktywistyczny**
- Można to też ująć w szerszych kategoriach **społecznej odpowiedzialności uczonych, w tym ekonomistów**, za przyszłość. Popper (1971, Hippocratic Oath for Scientists): punktem odniesienia tej przysięgi nie jest samo środowisko akademickie, ale cała ludzkość, , problemy i zagrożenia, z jakimi się ona mierzy. ***Globalne zmiany klimatyczne, i inne globalne zagrożenia ekologiczne, to właśnie problemy, w obliczu których jako ekonomiści mamy poznawcze i moralne zobowiązanie, by zwracać uwagę na konsekwencje ekologiczne wszelkich decyzji ekonomicznych***

Zamiast Zakończenia

- ▶ Renesans poruszanej tutaj problematyki SD następuje ze wzmożoną siłą po pandemii COVID-19 i przejawia się m.in. w rozważaniach dotyczących ekonomii umiaru, racjonalności globalnej i dobra wspólnego
- ▶ Czas jest naprawdę najwyższy : albo staniemy się Homo sapiens (Thaler, *From Homo oeconomicus to Homo sapiens*), myślącymi i praktycznie działającymi z myślą o długookresowym przetrwaniu (naszego) gatunku biologicznego,), albo ...
- ▶ Na przykład, trwały wzrost przeciętnej temperatury Ziemi - ocean światowy i lądy - o 3 stopnie C w stosunku do czasu I Rewolucji Przemysłowej (jeden stopień już się nam „udało”, i to bardzo szybko osiągnąć) to praktycznie zagrożenie zagładą cywilizacji, jaką dziś znany (najbiedniejsi - kraje Sahelu - już to częściowo doświadczają, zgodnie zresztą z biblijnym przekazem o biednych i o bogatych)
- ▶ W świetle obecnej niezwykle solidnej wiedzy empirycznej, ten zegar tyka bardzo szybko (rok 2100), chyba że zdołamy znane i naukowo rozpracowane procesy może nie powstrzymać, ale ograniczyć ich skalę ale i tempo (ale i zahamowanie będzie niezwykle trudne)

Zamiast Zakończenia

► POMIMO

- **konsensusu świata uczonych**, zawsze się oczywiście znajdą ludzie typu np. *kreacjoniści* czy *ptaskoziemcy*, niekoniecznie z powodów merytorycznych, w odniesieniu do problematyki SD, a więc i globalnych zagrożeń ekologicznych
- rosnącej mimo wszystko powszechnej **świadomości i wiedzy** odnośnie do SD (nas wszystkich, jako konsumentów, producentów czy po prostu obywateli)
- **potężnych ruchów społecznych** na rzecz nie tylko ekologicznego, ale i innych wymiarów SD
- Przejście do SD pozostanie mniej czy bardziej **piękną, typu oświeceniowego, racjonalną szlachetną ideą**, czy wręcz utopią, forsowaną przez uczonych zwłaszcza, aktywistów społecznych i innych, nie będzie się w sposób ewolucyjny stawać rzeczywistością - transformacja od dotychczasowego modelu wzrostu i rozwoju do modelu opartego na celach i zasadach SD), **jeśli nie będzie tej transformacji na poziomie mikroekonomicznym, kulturowym itp.** To my jako konsumenci, przedsiębiorcy, menedżerowie, uczeni i nauczyciele itd. ostatecznie zdecydujemy o sukcesie czy porażce tej transformacji

*Dziękujemy za uwagę, pozostając mimo
wszystko optymistami*

